

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

Od Biblije do istorije nerada

Jacques Ellul

Jacques Ellul
Od Biblije do istorije nerada
1980.

Jacques Ellul, „De la Bible à l’histoire du non-travail“, *Foi et Vie* no. 4, julliet 1980, str. 2–8. Eng., „From the Bible to a History of Non-Work“, *Cross Current*, Spring 1985. Na engleski preveo David Lovekin. <http://www.jesusradicals.com/wp-content/uploads/from-the-bible-to-a-history-of-non-work.pdf>
Preveo Aleksa Golijanin, 2012. anarhija-blok45.net1zen.com

anarhisticka-biblioteka.net

1980.

Sadržaj

Uvodna napomena	5
Od Biblije do istorije nerada	6

najekonomičnijim mogućim raspolaganjem radom i resursima. Pošto smo se pojavili kao neka vrsta „čuda od civilizacije“, došli smo u te zemlje kao buldožeri, pokušavajući da sve okrenemo naglavačke, u ime rada, industrije i progresa. Istorija ljudske vrste bila je istorija umerenog rada, a ponekad i njegovog odbijanja. Mi smo to iz korena promenili. Postali smo posvećeni radu i svojim delima.⁷

zahteva uključivanje nove radne snage u nove proizvodne procese. Kao što sam rekao, istorija ljudskog društva bila je istorija nerada, koju je naše doba napustilo. Svesni izbori u pogledu rada mogu se izraziti na sledeći način: raditi više i trošiti više, ili trošiti manje i odmarati se, igrati, provoditi vreme u razgovoru. Tradicionalna društva su po pravilu usvajala ovu drugu orijentaciju. Mi smo prvo društvo koje se potpuno posvetilo radu, koji zahteva sve više primarnih resursa i njihovu sve veću potrošnju, što za posledicu ima da prividno obilje postaje organizacija oskudice, neposredno ili u budućnosti (zbog iscrpljivanja tla i njegovih resursa).

U prvoj reakciji na taj prekomerni rad, okrenuli smo se ka stranim zemljama. Rutinski smo uništavali njihove osetljive ekonomije, koje su zahtevale pažljiv pristup. Zbog potrebe za proširivanjem svog rada (o čemu se obično govori kao o kapitalizmu i tehnici, što nije pogrešno, iako je ta celina organizovana oko polova rada i novca), mešovite useve, kulture za proizvodnju hrane, itd., zamениli smo monokulturama. To je bilo profitabilno za održavanje naše industrije i katastrofalno za ljude iz tih kultura (koji su, na primer, morali da izvoze dobra neophodna za sopstveno izdržavanje). Ili smo, ako ne bismo narušavali njihov kulturni integritet, uništavali njihove osnovne resurse, koji su za njihove male populacije bili više nego obilni – kao u slučaju foka i kitova kod Eskima i arktičkih naroda. U tim kulturama smo mogli da se upoznamo s detaljno organizovanim životom, sa zadivljujućom ekonomskom ravnotežom (koja je zatim proizvela veoma prefinjene društvene institucije), zasnovanoj na preciznoj srazmeri između potrošnje i reprodukcije, s

⁷ Reč „posvećeni“ ovde treba čitati malo naglašenije, u smislu posvećenosti novim idolima, što je česta Elilova tema, kao u tekstovima *Moderno idolopoklonstvo* (Elil kao „glavne moderne idole“ navodi „novac, državu i nauku“ i opisuje ih kao „radikalno zlo“), eng. *Modern Idolatry* (1982), <http://www.jesusradicals.com/wp-content/uploads/modern-idolatry.pdf> i *Moderni mitovi*, eng., *Modern Myths* (1958), <http://www.jesusradicals.com/wp-content/uploads/modern-myths.pdf>, ili u knjizi *L'homme et l'argent: Nova et vetera* (1954), eng. *Money and Power*, <http://www.jesusradicals.com/wp-content/uploads/money.pdf> (*Prim. prev.*)

Uvodna napomena

Ovaj tekst se prvi put pojavio u časopisu *Foi et Vie* (Vera i život, br. 4, 1980), koji je uređivao Žak Elil. Celo izdanje bilo je posvećeno temi rada. Pored ovog teksta i uvodnika za taj temat, koji je sam priredio, Elil je napisao još pet članaka, od toga tri pod pseudonimima: *Travail et vocation* (*Rad i poziv*, kao Y. Veoulay, tekst napisan i objavljen još 1972), *L'idéologie au travail* (*Ideologija rada*, kao P. Mendès), *Les possibilités techniques et le travail* (*Tehničke mogućnosti i rad*, kao G. German), *Pour qui, pour quoi travaillons-nous?* (*Za koga i zašto radimo?*, kao Žak Elil) i *Thèses sur l'éthique chrétienne du travail dans un monde où sévit le chômage* (*Teze o hrišćanskoj radnoj etici u svetu velike nezaposlenosti*, nepotpisan tekst, verovatno Elil).

AG, 2012.

Od Biblije do istorije nerada

Jedva da znam za neki biblijski tekst koji rad predstavlja kao nešto dragoceno, dobro ili čestito. To se mora jasno reći. Rad je u Bibliji nužnost, prinuda, kazna, osim u svega nekoliko netipičnih tekstova. Naravno, svakome je poznata priča iz Knjige postanja (2:15),¹ u kojem se čovečanstvo, pre raskida s Bogom, poziva da obrađuje zemlju i čuva Rajski vrt. Tako smo dobili celu armiju teologa koji u tom tekstu vide izvor rada i koji na osnovu njega tvrde kako raspolažu dokazom da je rad deo ljudske „prirode“. Ono na šta bih hteo da ukažem, međutim, jeste paradoks da prema tom izvornom shvatanju rad nema nijednu od tih karakteristika! Istina, nalaže se obrađivanje zemlje, ali od toga ima malo koristi, zato što Vrt već cveta, sam od sebe, bez neke naročite ljudske pomoći. Pored toga, Vrt treba i „čuvati“; ali, od koga? Nećemo ulaziti u raspravu o preegzistenciji zla u stvaranju; od takvog zla, u Bibliji ne vidim ni traga. Tu nema neprijatelja, nema „načela zla“, nema Sotone. Tu je samo jedna zmija, ne neka mitska ili metafizička zmija, već prosto zmija, životinja. Ipak, Adamu je rečeno da obrađuje zemlju i da je čuva, da se bavi savršeno beskorisnim i nepotrebnim poslovima. To nije ni zakon, ni prinuda, niti nužnost. U isto vreme, razlika između takvih aktivnosti i igre još uvek ne postoji. Ne možemo govoriti o *radu*, u uobičajenom smislu.

Posle raskida između Boga i čovečanstva, pojavljuje se rad kao takav, to jest, kao nešto neophodno i mukotrпно. Posebno se naglašava da je reč o nečemu mukotrпnom („Sa znojem lica svog ješćeš

¹ Ili Prva knjiga Mojsijeva, 2:15: „I uzevši Gospod Bog čovjeka namjesti ga u vrtu Edemskom, da ga radi i da ga čuva.“ Prevod Đure Daničića i Vuka Karadžića. (Prim. prev)

je bilo u skladu s tradicionalnim viđenjem (mukotrpan, porobljujući, itd.),⁶ po kojem je rad bio samo pravedna božija kazna. Prema tome, nužno je raditi da bi se prihvatilo ljudsko stanje koje je propisao Bog i koje je zato prirodno stanje. Dalje, tu je ideja upisana u teologiju patnje, o mističnom jedinstvu s mukama Hristovim i iskupljujućoj vrednosti ljudske patnje. To je, u suštini, ugao iz kojeg se rad posmatrao pozitivno. On je mučan, potčinjavajući, iscrpljujući, ali uzrok toga se mora prihvatiti pozitivno, zato što je to – kao i bolest, nemoć, itd. – prilika da se bude jedno sa Isusom u njegovim mukama i način na koji neka osoba može da obezbedi sebi spasenje. U proučavanju teoloških tekstova u prilog rada, mora se imati u vidu ta dimenzija. Drugi aspekt ukazuje da se, u svim slučajevima, prljavi rad mora oplemeniti, ako se posvećuje direktno Bogu. A ako se ljudi udružuju da bi gradili katedrale ili manastire, prema pravilima koja rad nameću svakome, to je opet patnja koja se prihvata u slavu Boga.

Drugim rečima, kada se rad posmatra *sam po sebi*, kakav realno jeste, on je uvek nešto loše, što se trpi, nešto neprijatno. Ali, kao sastavnom delu ukupnog života pred Bogom, njemu se dodeljuje vrednost izvan njega samog, sa strane, tako da može da igra pozitivnu ulogu u hrišćanskom životu, u kojem je sve što pravimo posvećeno Bogu. Ipak, nijedno društvo pre ovog našeg nije bilo posvećeno radu.

Doba u kojem živimo je u isti mah doba velikog stvaralaštva i velikog siromaštva. To nam izgleda kao paradoks, zato što se držimo suprotne ideje, uvereni da su ljudska bića u prošlosti oskudevala u svemu i da je tehnički razvoj taj koji stvara obilje, iako u stvari važi obrnuto. Ekonomska nauka je ta koja stvara oskudicu i siromaštvo. Mi smo društvo koje se od samih svojih početaka pokazalo kao loš tvorac. Istina, naša industrijska proizvodnja bila je masivna, ali tako smo u isto vreme iscrpeli prirodne resurse, kao što su vazduh, voda i drugi osnovni elementi. Važno je sagledati te odnose. Što više radimo, što više iscrpljujemo spontano bogatstvo prirode, utoliko više želimo da trošimo sve složenija i sve raskošnija dobra. A to

ji mora da radi da bi preživeo, samo odražava verovanje njegovog doba, očaranog progresom od XVII do XIX veka, koji je, kroz rad, ublažio glad i patnju iz prethodnih vekova. Ne želim da ovde upadnem u suprotnu grešku i poverujem kako su ta ranija vremena bila prijatna. Svestan sam nedaća, zlostavljanja, mučenja, epidemija, itd. Ovde govorim samo o radu i kažem da je rad, kako ga mi shvatamo, tada bio zastupljen u veoma maloj meri. U najopštijem smislu, idealni ljudski život je podrazumevao potpuno odsustvo rada. Za rad se nije vezivala nikakva moralna vrednost. Naprotiv, rad je bio značenje podređenog položaja, poniženja (utoliko što je bio negacija slobode, kao sastavni deo poretka nužnosti!). Ideal slobodnog Rimljanina, ne samo nekog patricija ili bogataša, već svih građana, bila je dokolica – ne kao lenčarenje ili odmor, već kao određeno poimanje života. Dokolica (*otium*) ne znači ispraznost već ljudske odnose, razgovor, razmatranje političkih pitanja, učešće u brojnim skupovima, društvima i udruženjima – ukratko, život posvećen društvenim i političkim stvarima, koji ne odlazi samo na rad. Rad ima negativan kvalitet – kao „neslobodno vreme“ (*non-otium*), odsustvo dokolice, odsustvo slobodnog života. Takvo shvatanje rada, kao nečeg mukotrpnog, teškog i ponižavajućeg, srećemo uvek iznova, manje ili više naglašeno, u različitim vremenima i sredinama. Nijedno društvo nikada nije bilo posvećeno radu. Rad je, naravno, bio stalno prisutna činjenica. Ali, nije se doživljavao kao težak i prekomeran sve dok gradovi nisu počeli da dobijaju na značaju. S razvojem urbanog života, rad postaje sve nužniji i, ironično, sve beskorisniji.

Ali, korisno je razmotriti i teološke perspektive iz srednjeg veka. Među brojnim teolozima, mogu se, naravno, pronaći tekstovi koji slave rad. Ali ne verujem da su takvi tekstovi tipični ili da izražavaju opšti stav. Izgleda da se na rad po pravilu gledalo s dva stanovišta. Prvo, tu je ideja da je čovečanstvo osuđeno na rad, što

⁶ Podsetimo se da francuska reč „travail“ (rad) dolazi od kasnolatinskog *tripalium*, ili „tri koca“. Neki su shvatili da se to odnosi na neku spravu za mučenje. Ali, ništa ne potvrđuje takvo tumačenje. Pre će biti da je reč o prostoru u kojem su se držali nemirni konji, krave, itd. (Napomena Žak Elila.)

hleb“, 3:15 – pored toga, treba se podsetiti da se povezana reč „labor“ tradicionalno odnosi na porođaj i da je taj ženski „rad“ takođe postao mukotrpan.) Prema tome, rad se u biblijskom pripovedanju nikada ne predstavlja kao neki radosni poduhvat, kao ljudski procvat, već kao teška, zamorna i bolna realnost. Takođe, u mom tumačenju Biblije, rad postaje nužan, zato što niko ne može da živi, a da ne radi. To nije „prirodni zakon“ već prinuda koju nameću nesigurni uslovi u kojima ljudska bića zatiču sebe. Postaje nemoguće živeti bez prinude, spontano, razigrano. Rad, kao aktivnost, nije ni slobodan, niti prijatan i suštinski se razlikuje od igre. Kada govorimo o „nužnosti“, pod time podrazumevamo suprotnost slobodi. To osećanje nužnosti, koje prati nešto navodno dobro ili legitimno, onda se mora odbaciti (osećanje koje, na primer, vodi ka ideji o legitimnoj odbrani ili o pravednom ratu, u kojoj pojam nužnosti postaje izgovor ili opravdanje). Rad koji je neizbežan nije slobodna aktivnost. Takvo značenje teško mogu pronaći u biblijskim tekstovima o radu.

Naravno, u Poslovicama (Priče Solomonove), na primer, ima tekstova koji pozivaju na rad; u njima nailazimo na osudu lenjosti, ali, ako pogledamo pažljivije, videćemo da je u tome prisutna i svest da je reč o nečemu nužnom za preživljavanje, na koje smo osuđeni. I šta je sa čuvenim Pavlovim rečima – „Oni koji ne rade, ne treba da jedu“² – koje se uvek pobednički navode kao dokaz uzvišenosti rada? Ali, to je upravo nužnost: da bi se jelo, mora se raditi. To je suština. U tome nikakve vrline, nikakve vrednosti. Takođe, zarad mira je bolje raditi, nego krasti, živeti u pometnji i praviti budalaštine. Pored toga, ukazuje se na *drugu* vrednost (mir među nama), a ne na vrednost rada.³ Nasuprot tome, možemo pronaći mnogo teks-

² Novi zavet, Poslanica Solunjanina, 2, 3:10: „Jer kad bijasmo u vas, ovo vam zapovijedamo da ako ko neće da radi da i ne jede“, u prevodu Đure Daničića i Vuka Karadžić. (*Prim. prev.*)

³ *Ibid.*, „(3:11) Jer čujemo da neki neuredno žive među vama, ništa ne radeći, nego okrajče i miješaju se u tuđe poslove. (3:12) Takovima zapovijedamo i molimo ih u Gospodu našem Isusu Hristu da mirno radeći svoj hleb jedu.“ (*Prim. prev.*)

tova, naročito u Propovedniku, u kojima se rad prikazuje kao nešto bedno, zamorno, budalasto, što budi zavist i čemu nema kraja.⁴ Ali, nije to ono što želim da razmotrim.

Treba u stvari primetiti dva teološka shvatanja. S jedne strane, rad sam po sebi ne znači poslušnost prema Bogu, ali, kao i sve ostalo, može se obavljati u slavu Boga. Drugo shvatanje je mnogo važnije. Biblijski govoreći, rad – sam po sebi, za sebe ili na osnovu neke uzročno-posledične veze – nije taj koji donosi rezultate, novac, nagradu, profit. Biblijsko učenje je radikalno: treba da radiš. To je sve što kaže. A Bog će, ako želi, podariti nagrade, plodove. Proizvod rada je uvek *poklon*, dat slobodno, a ne obavezno, i može doći samo od Boga. To je uslov pod kojim se prinose sve žrtve i ponude. Prema tome, rad ostaje u domenu slučaja i neizvesnosti; on ne donosi nagradu automatski. Bog može da nagradi i one koji ne rade ništa, kao i one čiji rad ne donosi nužno neke opipljive rezultate. Tu smo zaista daleko od oduševljenja radom!

Ta biblijska perspektiva, koju neki shvataju kao reč božiju, često se razmatra kao odraz nekog prolaznog stanja civilizacije ili kao pisani tekst. Verujem da je sada neophodno odagnati jednu raširenu zabludu. Za primitivna ljudska bića se obično smatra da stalno gladuju i da im svo vreme odlazi na pokušaje da prežive (odakle potiče ideja o *prinudnom* i *neizvesnom* karakteru rada). Ali, sve više istraživanja govori suprotno. Ekonomisti koji istražuju primitivne kulture, etnografi i istoričari drevnih civilizacija, sada tvrde da su u ta preistorijska vremena, kao i u mnogim tradicionalnim društvima, ljudi živeli u nekoj vrsti prirodnog izobilja. Ljudska populacija bila je veoma mala i raštrkana, i raspolagala je izuzetno obilnim izvorima prirodnih plodova, ribe, divljači, itd., tako da je na obezbeđivanje hrane ljudskim bićima odlazilo relativno malo vremena. Ne samo da opstanak nije bio nesiguran već je i rad bio lagan.⁵ To

⁴ Stari zavet, Propovednik, 2:11: „A kad pogledah na sva djela svoja što uradiše ruke moje, i na trud kojim se trudih da uradim, gle, sve bješe taština i muka duhu, i nema koristi pod suncem.“ Videti i ostalo, iz dela 2:1–2:11. (*Prim. prev.*)

⁵ Videti, Marshall Sahlins, *Stone Age Economics* (Chicago: Aldine-Atherton,

je bio način na koji su se tradicionalna društva izdržavala tokom istorije.

Pored toga, ne smemo dopusti da nas zavede pitanje robovskog rada. Robovi iz antičkog perioda nemaju ništa zajedničko s crncima sa Kariba, iz XVII i XVIII veka, čiji je položaj bio zastrašujući. Za razliku od njih, grčkim i rimskim robovima nije pucala leđa od rada. Njihove svakodnevne obaveze bile su generalno lake i ostajalo im je dosta slobodnog vremena. Ropstvo je više značilo lišenost slobode ili građanskog statusa, a ne rad. Ako se ima u vidu koliko je robova bilo potrebno da bi se obradio komad zemlje, jasno je da njihova produktivnost nije bila velika. Savremeni istraživači naglašavaju i da su se robovi, pošto su predstavljali kapital, koristili pažljivo i štedljivo. Mnogi robovi su se bavili važnim zanimanjima (pravnici, lekari, učitelji, trgovci) i imali pristup višim nivoima vlasti. Ali, ne želim da pravim opšti portret robovskog položaja. Dovoljno je naglasiti da ti robovi nisu radili ništa mukotrpnije od slobodnih zanatlija. Razlika između „prosečnog“ rada onih koji nisu radili ništa i robova, u antičkim društvima je bila zanemarljiva. Naravno, bilo je izuzetaka, kao što su robovi sa galija ili iz rudnika (rudnika soli i onih iz Lavrija, na primer), ali treba imati u vidu da su to uglavnom bili osuđeni kriminalci i da su samo kao prestupnici bili upućivani na opasne ili najteže poslove.

Najzad, ta društva su imala periode krize, gladi ili oskudevanja u resursima, ali takvi periodi su bili nešto izuzetno, često izazvani naglim promenama klime, prenaseljenošću ili ratnim pustošenjima. U celini gledano, ljudima iz primitivnih društava nije stalno pretila glad. Marksovo shvatanje ljudskog bića pre svega kao radnika, ko-

1972); Marvin Harris, *Culture, People, Nature: An Introduction to General Anthropology*, 4th edition (New York: Harper & Row, 1985); Lizet, *L'Économie primitive* (Paris: Presses Universitaires de France, 1978); E. E. Evans-Pritchard, *The Nuer, A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People* (London: Oxford, 1974); Georges Hubert de Radkowski, *Les Jeux du désir, de la techniques à l'économie* (Paris: Presses Universitaires de France, 1979). (Napomena Žaka Elila.)